

Sociální zemědělství

Dokument zpracovaný v rámci Pracovní komise
sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství

Sociální zemědělství

Představení konceptu

Obsah

Úvodní slovo	3
Základní vymezení termínu	4
Historie sociálního zemědělství	6
Přínosy sociálního zemědělství	7
Cíle a hlavní činnosti sociálního zemědělství	9
Hlavní aktéři vytvářející podmínky pro sociální zemědělství v praxi	10
Cílové skupiny sociálního zemědělství	11
Instituce a pravidla podpor pro sociální zemědělství	12
Schéma sociálního zemědělství	14
Parametry sociálního zemědělství	15
Základní parametry	15
Parametry pro zaměstnávání	15
Parametry pro péči a přípravu na zaměstnání	15
Parametry pro vzdělávání a ostatní činnosti	16
Seznam použitých zkratk	17
Seznam zákonných norem	17

Úvodní slovo

Sociální zemědělství se v západní Evropě jako teorie i jako praxe objevuje již několik desetiletí, v Česku se s ním však seznamujeme teprve několik posledních let. Západní zkušenost nám proto může v mnohém posloužit jako zdroj inspirace a poznatků, které se v této oblasti doposud osvědčily. Koncept sociálního zemědělství i v našich podmínkách otevírá nové přínosy multifunkčního zemědělství, které spolu se zahraničními znalostmi a zkušenostmi může napomoci při řešení naléhavých společenských problémů ve venkovských a příměstských oblastech.

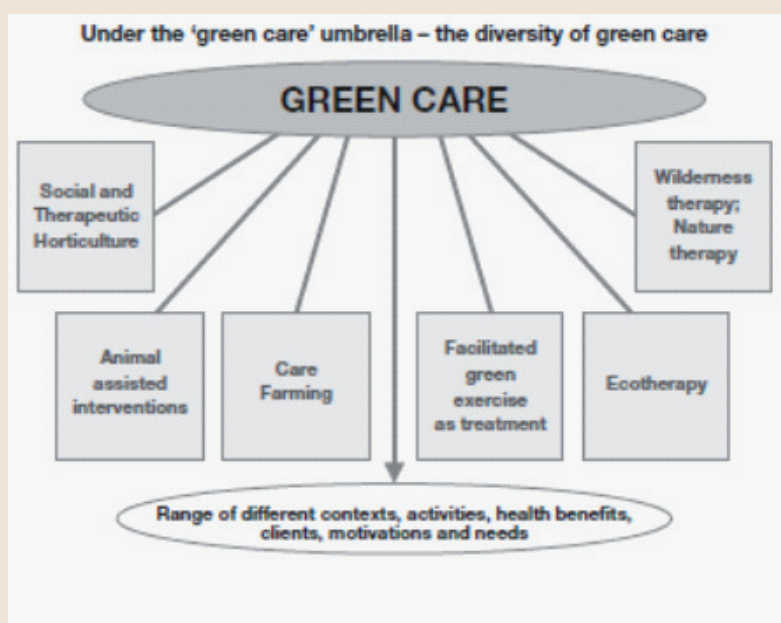
Sociální zemědělství získává stále větší pozornost, protože v pozitivním směru proměňuje vnímání zemědělství a venkovských zdrojů. Ty totiž mohou přirozenou cestou dosahovat příznivých účinků pomocí přírodních prvků a zemědělských činností na sociální, zdravotní a duševní pohodu zúčastněných osob. V tomto kontextu představuje koncept sociálního zemědělství příležitost pro zemědělce, ale i další subjekty působící ve venkovském prostoru, zavádět a vytvářet nové alternativní služby, rozšiřovat a diverzifikovat své činnosti a jejich roli ve společnosti. Současně otevírají možnosti pro zdravotně a sociálně znevýhodněných osoby, které v sociálním zemědělství najdou své pracovní uplatnění nebo mohou zmírňovat dopady svého zdravotního postižení nebo sociálních problémů. Koncept sociálního zemědělství rovněž nabízí širokou škálu aktivit i v oblasti vzdělávání a v dalších činnostech spojených s venkovským nebo příměstským prostředím.

Sociální zemědělství spojuje několik oblastí lidských činností, jejichž pozitivní přínosy jsou zjevné a uchopitelné pro každou společnost. Hlavním účelem tohoto textu je představit koncept sociálního zemědělství v podmínkách našeho venkova a příměstských oblastí, stanovit jeho základní cíle, obsah, hlavní aktéry a pravidla, kterými se řídí a případně bude získávat finanční i nefinanční podporu pro svou každodenní práci.

Kolektiv autorů

Základní vymezení termínu

Aby bylo možné uvést termín sociální zemědělství do podmínek českého prostředí, je nutné vnímat jeho souvislosti se zkušenostmi a pojmoslovím, které se běžně objevují v zahraniční praxi. Východiskem pro sociální zemědělství je pojem Green care (viz. schéma), který vymezuje široké spektrum téměř jakýchkoli činností, které jsou strukturovány, plánovány a popřípadě dokumentovány, založených na vzájemné interakci člověka a přírody za účelem dosažení lidského blaha. Do Green care náleží terapeutické, pedagogické, vzdělávací, relaxační, sociálně inkluzivní, pracovní činnosti, které se mohou odehrávat téměř kdekoli a jakýmkoli způsobem, jejich podstatou však je lidský kontakt s přírodními prvky a jejich pozitivní účinky na kvalitu lidského života. Uvedené schéma stručně vystihuje, které všechny aktivity se obecně pod pojem Green care podřazují, a s tím následně souvisí možné organizace a instituce, které je mohou provozovat.

Pramen: SEMPIK, Joe; HINE, Rachel; WLCOX, Deborah (eds.). Green Care: A Conceptual Framework. COST Action 866. Green Care in Agriculture. Loughborough University, 2010.

Sociální zemědělství, ekvivalent anglických termínů Social Farming, Green Care Farming, Farming for Health, Social Agriculture, Farming Therapy, má mezi dalšími nástroji Green care výlučné postavení, protože v sobě může vzhledem ke své komplexitě zahrnovat terapeutické, rehabilitační, relaxační, preventivní, péčové, resocializační pracovní komponenty, na něž jsou jednotlivě zacílené ostatní činnosti Green care. Přesto není snadné nalézt ani v zahraničních zdrojích pro sociální zemědělství jednotnou definici, neexistuje právní vymezení ani žádný základní text, na který by bylo možné se odkazovat a který by stanovoval, co do sociálního zemědělství náleží a co již ne. Na druhou stranu tato neohraňčenost a neurčitost má své výhody,

protože ponechává široký prostor pro realizaci těchto aktivit a v tomto širokém smyslu bude koncept sociálního zemědělství představován.

V Česku, jak již bylo řečeno, se ustálil termín „sociální zemědělství“ a v textu jej budeme striktně dodržovat. Tento termín běžně užívají hlavní aktéři v této oblasti a stal se plnohodnotným názvem pro zemědělské činnosti, které jsou zaměřeny nejen na podporu znevýhodněných osob ve smyslu jejich rehabilitace a terapie, vzdělávání a odborné přípravy či začlenění na trh práce, ale také podporuje různé služby spojené s venkovským a příměstským prostorem s cílem jeho rozvoje. Současně jej omezují a vymezují platné právní normy a další pravidla, která se běžně využívají při práci a dalších činnostech se sociálně a zdravotně znevýhodněnými osobami.¹

Sociální zemědělství není v České republice systematicky analyzováno, ani ve státních strategiích vymezeno a ani právně definováno. Téma se stalo ohniskem mnoha mezinárodních projektů a bylo na něj zpracováno několik akademických prací. Chybí však, vzhledem ke stále širšímu využití konceptu sociálního zemědělství a zvyšování jeho frekvence, přesnější vymezení problematiky, vytvoření základního rámce oblastí působnosti, vyjmenování aktérů a nástrojů a další druhy kategorizací relevantních pro sociální zemědělství v podmínkách ČR, o což se pokouší tento text.

Základním východiskem pro stanovení definice sociálního zemědělství může být jistým vodítkem definice navrhovaná Evropským hospodářským a sociálním výborem² s následující úpravou:

Sociální zemědělství je definováno jako souhrn činností využívajících zemědělské zdroje, rostlinné i živočišné, za účelem tvorby adekvátního prostředí pro různě zdravotně nebo sociálně znevýhodněné osoby a širokou veřejnost s cílem poskytovat jim možnost pracovního uplatnění, napomáhat jejich integraci do společnosti nebo prostřednictvím vzdělávání a volnočasových aktivit přispívat k jejich vztahu k venkovu a přírodě. V tomto smyslu se jedná o to, aby byly v rámci zemědělského podniku nebo zemědělských činností vytvořeny podmínky, jež umožní zapojení osob se specifickými potřebami do běžných zemědělských činností s cílem zajistit jejich rozvoj a podporu a zlepšit jejich blahobyt.

Posláním sociálního zemědělství je tak kromě prodejných komodit zemědělské produkce nabízet a vytvářet služby, nová pracovní místa, vzdělávací aktivity a uskutečňovat různé druhy terapií pro široké spektrum osob se specifickými potřebami a to za využití dostupných zemědělských zdrojů v daném místě.

Přestože aktivity, jež jsou součástí sociálního zemědělství, jsou velmi různorodé, mají vždy dva společné prvky:

- a) aktivity mají úzkou vazbu na zemědělské činnosti nebo zemědělský podnik a
- b) jsou určeny osobám, jež mají dočasně nebo trvale specifické potřeby.

¹ V textu volně alternujeme, ale ve shodném smyslu, slovní spojení „znevýhodněné osoby“, „zdravotně a sociálně znevýhodněné osoby“, „osoby se specifickými potřebami“. Slovní spojení „osoby znevýhodněné na trhu práce“ využíváme ve vztahu k zaměstnávání.

² Stanovisko EHSV NAT/539 Sociální zemědělství ze dne 22. 11. 2012.

Na základě těchto společných prvků můžeme definovat dílčí cíle sociálního zemědělství:

- začlenění na trh práce pro široké spektrum osob se specifickými potřebami;
- rehabilitace a terapie ve smyslu poskytování odborné sociální péče a sociálních služeb a příprava na zaměstnání;
- vzdělávání a ostatní činnosti vedoucí ke zlepšení znalostí zemědělských postupů, venkovské kultury a péče o krajinu a její udržitelnost.

Důležitou přidanou hodnotou sociálního zemědělství je možnost integrace zdravotně a sociálně znevýhodněných osob v jejich důvěrně známém prostředí, jsou-li obyvateli venkova. Zároveň může vytvářet obdobné příležitosti pro lidi odcházející za nimi z měst. Současně zemědělské aktivity poskytované různými organizacemi nabízejí flexibilní, blízké a neformální vztahy a činnosti, které jsou svou povahou smysluplné, práce vede k posílení osobnostních a profesních dovedností a schopností těchto osob, zvyšuje nezávislost, odpovědnost a sociální postavení.

Historie sociálního zemědělství

Pobyt a práce v přírodě byly vnímány jako přínosné od počátku věku, ať už pro svou nezbytnost při získávání potravy, nebo pro své blahodárné účinky. V tomto druhém smyslu byly zdůrazňovány výhody pobytu v klidném zahradním prostředí ve vztahu ke zdraví a duševní pohodě. Proto byly budovány klášterní zahrady pro klid při rozjímání, parky při sanatoriích pro duševně či dlouhodobě nemocné pacienty, terapeutické špitální zahrady pro urychlení léčby pacientů. V psychiatrických zařízeních byly zřizovány farmy nebo i rozsáhlé zahrady, kde byly za pomoci pacientů produkovány potraviny pro jejich obyvatele a přebytky dále prodávány. Zemědělská nebo zahradnická činnost se používala ke stimulaci pacientů prostřednictvím fyzické práce. V tomto kontextu můžeme zmínit příklad rehabilitace válečných veteránů do roku 1944 pomocí práce na zemědělských farmách, které byly vhodné právě pro svou pravidelnost a strukturovanou sadu pohybů. „Zelená“ rehabilitace a ergoterapie se staly nosným tématem v anglosaských zemích již od 40. let minulého století, které jsou také kolébkou camphillského hnutí, kde zemědělská farma vytváří zázemí pro život, socializaci a práci osobám s mentálním postižením (cca 100 jednotek ve 20 zemích).

V prostředí venkova byl zemědělský statek až do průmyslové revoluce, industrializace a masové urbanizace naprosto zásadní organizační jednotkou, kde byly začleněny téměř všechny společenské skupiny žijící na venkově. Zemědělství dávalo práci mnoha lidem, vytvářelo různé více či méně uzavřené pracovní kolektivy, jež mohly nabízet pracovní místa téměř komukoliv, poskytnout útočiště různým lidem s různými potřebami. Na statku se odehrával také bohatý sociální i kulturní život. Vzhledem k tomu, že pro práci v zemědělství nebyly mnohdy potřebné vysoké profesní dovednosti, našel v této oblasti manuální pracovní uplatnění prakticky kdokoli. Vzhledem k postupné industrializaci v zemědělství v poválečném období a posilování institucionální péče v Evropě, docházelo k vytěšňování osob se specifickými potřebami do různých států zřizovaných a často vysokokapacitních zařízení, uzavřených před společností.

Poválečný vývoj v Evropě se v souvislosti se sociálním zemědělstvím liší v každé zemi dle kulturních rozdílů, struktury zdravotnictví, sociálního nebo vzdělávacího systému a v neposlední řadě i struktury zemědělství a směřování jeho rozvoje. Zatímco například v Nizozemsku je rozvoj sociálního zemědělství patrný až v posledních 15 letech (v současnosti zde funguje asi 800 sociálních farem), v Německu se první instituce objevily již počátkem 19. století. Jejich činnost však byla utlumena v 60. letech, především z důvodu globalizovaného trhu se zemědělskými produkty, které výrazně snížily ceny těchto komodit. Od 80. a 90. let se tato oblast zemědělství staví na vlastní nohy, protože se lidé začali opět zajímat o původ potravin a dopady jejich výroby na životní prostředí (dnes přibližně 400 sociálních farem). V podobnou dobu se rodí první instituce v Itálii, známé jako sociální kooperativy, a to především pod vlivem uzavření psychiatrických zařízení a zkonfiskování půdy mafiánským spolkům (cca 350 sociálních farem). V pozdních 90. letech se sociální zemědělství začíná rozvíjet ve Slovinsku. K dalším zemím, kde je sociální zemědělství na vysoké úrovni, patří Velká Británie (asi 200 sociálních farem), Finsko (cca 500 sociálních farem) a Norsko (téměř 800 sociálních farem).

V Česku je téma sociálního zemědělství teprve na svém počátku. Zdejší aktéři se s ním seznámili většinou na základě mezinárodních projektů, čerpali ze zahraničních zkušeností a příkladů, které postupně převádějí do našich současných podmínek. Výchozí situace není snadná, vzhledem k historii zemědělství před rokem 1989 (vyvlastňování půdy a zánik soukromých rodinných farem, kolektivizace, vznik velkých státních zemědělských družstev a celková intenzifikace zemědělské výroby), přesto se koncept sociálního zemědělství začíná postupně uplatňovat i u nás.

Přínosy sociálního zemědělství

Sociální zemědělství vychází z multifunkčního pojetí zemědělství, to znamená, že kromě zajištění dostatečného množství potravin a zemědělských komodit pro populaci (produkční funkce), v sobě zemědělský sektor nese i další mimoprodukční funkce: ochranu a údržbu přírodních zdrojů (environmentální funkce), udržování kulturního rázu krajiny (krajinotvorná funkce), rozvoj rekreačního potenciálu prostředí (rekreativní a turistická funkce), udržování a rozvoj lokálních tradic (kulturní funkce), udržování venkovské sídelní struktury (sídelotvorná funkce). Zemědělství se také produkcí biomasy stává důležitým hráčem v oblasti obnovitelných zdrojů energie. V neposlední řadě napomáhá zemědělství obnově a rozvoji regionů, umožňuje zhodnotit danosti lokálního venkovského prostoru, vytváří v něm nová pracovní místa, což představuje sociální funkci zemědělství.

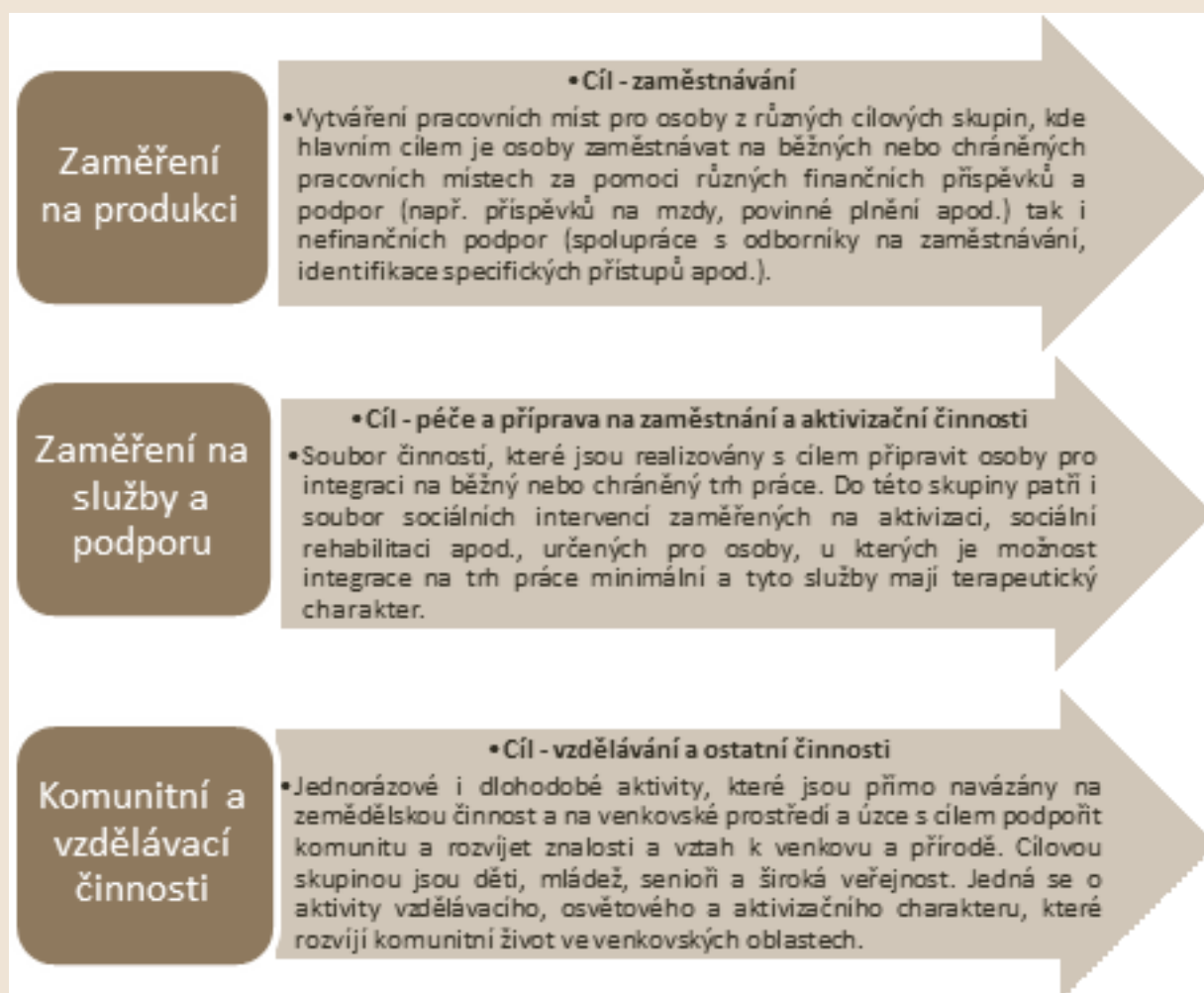
Sociální zemědělství rozvíjí sociální funkci zemědělství o zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce a o sociální a vzdělávací služby a aktivity ve venkovském prostoru pro širokou škálu cílových skupin. Jedná se o osoby se zdravotním postižením a znevýhodněním, sociálně znevýhodněné osoby, děti a mládež s výchovnými problémy a potížemi s pozorností a učením, dospělí a seniory; nabízí možnosti pro osoby, které potřebují podporu, péči nebo vedení. Zároveň je nutné zdůraznit, že všechny zmíněné služby a aktivity včetně zaměstnávání, se odehrávají s preferencí ve venkovském a příměstském prostoru, kde se předpokládá, že tyto služby ve srovnání s nabídkami měst jsou hůře dostupné či zcela nedostupné.

Mezi hlavní přínosy sociálního zemědělství náleží:

- Tvorba a udržení pracovních míst na venkově: vytváření nových pracovních příležitostí v rurálních oblastech pro osoby znevýhodněné na trhu práce, což úzce souvisí se snižováním odlivu obyvatel z venkova.
- Dostupnější sociální služby na venkově: poskytování sociálních služeb, například sociální služby aktivizace, sociální a pracovní rehabilitace ve venkovských oblastech prostřednictvím zemědělských činností.
- Efektivnější sociální pomoc, podpora a péče: koncept sociálního zemědělství zahrnuje široké spektrum činností/práce, které může nabízet znevýhodněným osobám z různých cílových skupin. Aktivity jsou zacílené na konkrétní specifické potřeby osob a je tak podpořena jejich efektivita. Iniciátory péče o znevýhodněné osoby jsou často jejich rodinní příslušníci, kteří tak přivádí odbornou sociální práci, péči a podporu do venkovské lokality, ale zároveň legitimizují tzv. „neformální péči“ a tím sociální rozvoj komunity.
- Pozitivní přínosy pro klienty: zemědělská činnost či práce na zemědělské farmě nabízí mnoho rozmanitých forem práce/aktivit, s nimiž jsou spojené denní a sezónní přirozené rytmy, vytváření závazků a odpovědnosti nad pracovními úkoly. Jejich prostřednictvím získává osoba schopnost sebe ocenění a sebeúcty, které se rozvíjejí v kontaktu a péči o rostliny a zvířata, jsou zdrojem stimulů, zájmu a radosti. Během zemědělských činností vznikají neformální vztahy se spolupracovníky a ostatními klienty, které rozvíjí sociální dovednosti a vedou k sociálnímu začleňování.
- Doplnkové zdroje příjmů: v případě malých organizací může sociální zemědělství představovat možnost nového zdroje příjmů potřebného pro jejich pokračování, rozvoj a ekonomickou stabilitu, a to jak z produkce, tak z poskytované služby/vzdělávací aktivity.
- Nefinanční přínosy: spočívají především ve vytváření nových udržitelných vazeb mezi zemědělstvím a sociálními službami a vzdělávacími institucemi, jsou základem komunitně vedeného místního rozvoje. Vedou také k myšlence společenské odpovědnosti a zlepšení vztahů veřejnosti prostřednictvím pozitivní příkladů v péči a službách pro znevýhodněné osoby.
- Zlepšení životního prostředí: mnoho organizací aplikujících sociální zemědělství akceptuje ekologicky citlivé zemědělské přístupy, které mají pozitivní vliv na krajinu a biologickou rozmanitost venkovských oblastí a současně snižují negativní dopady zemědělské produkce za podpory chemikálií a umělých hnojiv.

Cíle a hlavní činnosti sociálního zemědělství

Vymezení cílů a hlavních oblastí sociálního zemědělství poslouží pro stanovení toho, co sociální zemědělství je a jak se odlišuje od ostatních konceptů zaměřených na zaměstnávání, služby a další aktivity pro zdravotně a sociálně znevýhodněné osoby. Pro potřeby tohoto textu jsou jednotlivá vymezení hraniční a uváděna s vědomím, že se vzájemně mohou více či méně překrývat. Následující grafické znázornění představuje koncept sociálního zemědělství dle hlavního zaměření, aktivit a cílových skupin, které se v praxi vzájemně propojují nebo společně spolupracují na různých úrovních.

U výše zmíněných cílů a činností je třeba brát vždy v úvahu, jaký typ organizace a ve spolupráci s kým jsou tyto zemědělské či se zemědělstvím spjaté činnosti realizovány. Stěžejním hráčem sociálního zemědělství je zemědělská farma / hospodářství, která se stává nástrojem zaměstnávání, vzdělávání, aktivizace, rehabilitace a terapie. Svůj prostor může ale také propůjčovat dalším lokálním uskupením, které mají zájem podílet se na činnosti zemědělské farmy. Zemědělská farma se také tímto může stát zázemím pro rozvoj komunit, regionu a spolkového života ve venkovském prostředí.

S mnohými realizačními cíli sociálního zemědělství se shodují aktivity Green care v městském prostoru, některé se dokonce liší právě jen místem, ve kterém jsou naplňovány. Máme na mysli městské komunitní zahrady, které jsou základem pro síťovací aktivity na základě zahradnické práce v městské zeleni. Tyto zahrady mohou být místem aktivizace dětí, rodin, mládeže či seniorů, ale také např. tréninkovým pracovištěm pro zdravotně či sociálně znevýhodněné osoby. Mezi další typ takových činností náleží terapeutické zahrady, které bývají zřizovány při domovech pro seniory, věznicích či školách. V těchto případech je akcentován blahodárný přínos přírodních prvků na člověka, ale již se vzdalují zemědělské činnosti jako takové. Na podobné úrovni jsou služby zoorehabilitace a dalších terapií prostřednictvím zvířat, kdy zvířata slouží jako nástroj rehabilitace k rozvoji motoriky, navázání vztahu a jako zdroj radosti. Tento typ služeb opět není nutně, a zpravidla ani nebývá, vázán na zemědělskou farmu. S konceptem sociálního zemědělství se naopak shodují farmy zřizované např. v psychiatrických léčebnách majících sídlo ve městě, které vytváří základy pro tréninková či chráněná pracovní místa, jsou pracovní terapií, či slouží jako nástroj péče na soběstačných farmách, jediným rozdílem je místo realizace. Na popularitě také získává, především v zahraničí, koncept tzv. Urban Farming (městské zemědělství), které se zabývá využitím městského prostoru pro zemědělské aktivity a v některých případech dosahuje v objemu zemědělské produkce výsledky srovnatelné s venkovskými farmami.

Hlavní aktéři vytvářející podmínky pro sociální zemědělství v praxi

Hlavní aktéři sociálního zemědělství jsou různé typy organizací, institucí a fyzických a právnických osob, které uplatňují postupy a pravidla sociálního zemědělství v praxi pro konkrétní osoby z cílových skupin. Mezi hlavní aktéry řadíme:

- Zemědělec: podnikatel v zemědělství dle zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství, který podle §2e provozuje zemědělskou výrobu jako soustavnou a samostatnou činnost. V kontextu sociálního zemědělství se jedná o osobu nebo podnik, který umožňuje různým zdravotně a sociálně znevýhodněným osobám spolupodílet se na běžných (nebo zvláště vyčleněných) činnostech podniku.
- Registrovaný poskytovatel sociálních služeb: právnická nebo fyzická osoba, která má k této činnosti oprávnění dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Poskytovatel sociálních služeb vstupuje do konceptu sociálního zemědělství jako nositel odborných znalostí a kompetencí spojených s danou cílovou skupinou, pro které služby poskytuje, nebo také sám vytváří podmínky pro realizaci konceptu sociálního zemědělství v rámci vlastních poskytovaných služeb.
- Sociální pracovník vykonávající sociální práci: vstupuje jako prostředník mezi zaměstnavatelem (zemědělcem) a klientem (osobu vyžadující specifický přístup) a jeho sociální zázemí (např. rodinu), aby navrhoval nejlepší vhodná řešení klientovy situace za účelem zlepšení jeho životních podmínek. To vše v souladu s principy sociální práce jako prakticky založené profese a akademické disciplíny, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, zplnomocnění a osvobození lidí a která prosazuje sociální spravedlnost, lidská práva, kolektivní odpovědnost a respekt k lidské diverzitě.³

³ Viz International Federation of Social Workers (IFSW)

- Realizátor projektů ESIF: jedná se nejčastěji o právnickou osobu, která daný projekt realizuje a svou činností naplňuje jeho cíle, pracuje s cílovou skupinou projektu a finančně realizuje všechny činnosti s projektem spojené. Na jednom projektu může také spolupracovat více stran, pak jde o partnerské projekty.
- Sociální podnik: je zvláštním druhem podnikatelských subjektů, který může působit v zemědělských oborech a jehož účelem je vytvářet pracovní příležitosti pro cílové skupiny sociálního zaměstnávání a k tomu jim poskytovat různé druhy podpory.
- Nestátní neziskové organizace: svými aktivitami naplňují cíl sociálního zemědělství pro širokou veřejnost (děti, mládež, dospělí, senioři) především v oblasti vzdělávání a ostatních činnostech, působí na venkově a příměstských oblastech a jsou úzce svázané se zemědělskou činností.
- Lokální samospráva (obce a kraje): mají na starosti zřizování a koordinaci sociálních služeb na místní úrovni, vytvářejí komunitní a strategické plány rozvoje dané lokality.

Cílové skupiny sociálního zemědělství

Definování cílových skupin sociálního zemědělství je důležité zejména pro vymezení okruhu osob, pro které jsou aktivity sociálního zemědělství určeny a které jsou pro ně relevantní. Podrobnější popis osob z cílových skupin současně usnadní orientaci v jejich případných a možných (finančních a nefinančních) podporách a poukáže na vztah k jednotlivým aktérům sociálního zemědělství. Podrobnější definování osob z cílových skupin vychází především z jejich širšího vymezení ve stávajícím právním rámci, který upravuje různé druhy péče, služeb a finančních podpor pro ně poskytovaných. V rámci konceptu sociálního zemědělství vymezujeme několik základních okruhů cílových skupin:

- Osoby znevýhodněné na trhu práce: jedná se o osoby uvedené v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti a to především v § 67, které jsou pro účely zaměstnanosti považovány za osoby zdravotně postižené,⁴ kterým je poskytována zvýšená ochrana na trhu práce. Dále se jedná o osoby, které jsou přednostně zařazované do využívání jednotlivých nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti dle § 104 téhož zákona, jedná se o cílové skupiny sociálního zaměstnávání.

⁴Jedná se o osoby invalidní ve třetím stupni (osoby s těžším zdravotním postižením – dříve také označované jako plně invalidní), nebo osoby invalidní v první nebo druhém stupni (dříve označované jako osoby částečně invalidní) a osoby zdravotně znevýhodněné.

⁵Jedná se o osoby z těchto cílových skupin:

- dlouhodobě evidovaní uchazeči o zaměstnání (déle než 5 měsíců)
- uchazeči do 30 let věku včetně absolventů škol bez praxe
- uchazeči pečující o dítě do 15 let věku
- uchazeči starší 50 let věku
- osoby se zdravotním postižením
- ženy vracející se z mateřské nebo rodičovské dovolené
- uchazeči, u kterých je důvodný předpoklad dlouhodobé evidence
- uchazeči, kterým je potřeba věnovat zvýšenou péči z jiného důvodu bránícího jejich vstupu na volný trh práce, např. ohrožení sociální exkluzí z důvodu setrvávání v dlouhodobé nezaměstnanosti

- Uživatelé sociálních služeb u registrovaných poskytovatelů: jedná o osoby, které jsou uvedeny v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, resp. o klienty jednotlivých typů sociálních služeb. Zde je třeba odlišit ty služby pro klienty, které mají vazbu na trh práce (např. pracovní rehabilitace, sociálně terapeutické dílny apod.), od služeb, kde je akcentována terapeutická složka aktivit.
- Cílové skupiny v ESIF a ostatních projektů: jedná o osoby, se kterými realizátor spolupracuje v různých formách na dílčích projektech vyhlášených v rámci dotačních programů různých institucí a donátorů. Podporované cílové skupiny, tj. osoby, které je možné zapojit do projektu, jsou vždy specifikovány v rámci výzev k podání žádosti o finanční podporu projektu.
- Široká veřejnost: jedná se o děti, mládež, dospělé osoby a seniory zapojené do aktivit vzdělávacího a osvětového charakteru prostřednictvím vzdělávacích institucí a dalších organizací nebo volnočasových aktivit organizovaných na venkově v rámci multifunkčního zemědělství. Široká veřejnost svou angažovaností ve venkovském prostoru může být důležitým aktérem v rozvoji regionu v rámci komunitně vedeného místního rozvoje.

Instituce a pravidla podpor pro sociální zemědělství

Sociální zemědělství v kontextu podmínek České republiky propojuje jednotlivé oblasti již zavedených nástrojů a politik se zemědělskými činnostmi na venkově a v příměstských oblastech. Na hlavní cíle sociálního zemědělství jsou navázány jednotlivé instituce, které jsou realizátory politik a programů podpory mající svá pravidla a postupy, které jsou pevnou součástí různých právních opatření a dalších pravidel a které je vhodné v konceptu sociálního zemědělství využívat. Do této oblasti řadíme především tato ministerstva a zákony, které nejvýrazněji ovlivňují koncept sociálního zemědělství.

Ministerstvo zemědělství (MZe) – je tvůrcem a gestorem zemědělské politiky ČR a v konceptu sociálního zemědělství vymezuje pravidla pro zemědělce a to prostřednictvím zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství (§2e příslušného zákona stanovuje, kdo je zemědělský podnikatel a rovněž činnosti, kterých se týká). Dále je realizátorem Programu rozvoje venkova (PRV), v jehož rámci je možné získávat finanční prostředky na dílčí činnosti spojené s konceptem sociálního zemědělství. Mezi další nástroje dotační politiky ministerstva patří Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a.s., který poskytuje garance a dotace části úroku z úvěru.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) – je ve vztahu ke konceptu sociálního zemědělství tvůrcem a realizátorem souvisejících sociálních politik (např. zaměstnanost). Vzhledem k cílům sociálního zemědělství je realizace těchto politik důležitá a jejich praxe vychází především ze zákonů č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, především §67 o zaměstnávání osob se zdravotním postižením a §104o aktivní politice zaměstnanosti. Dále ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, především § 32-96, které vymezují druhy sociálních služeb.⁶ Dalším významným zdrojem podpory a pravidel je Operační program Zaměstnanost, prostřednictvím kterého bude možné získávat finanční prostředky na různé činnosti realizované v rámci konceptu sociálního zemědělství.

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) – se vztahuje především k cíli vzdělávání a ostatní činnosti v rámci konceptu sociálního zemědělství. Týká se akreditací vzdělávacích institucí a vzdělávacích programů dle § 25 a § 26. zákona č.563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů, zacílených na aktivity, vzdělávání a osvětu široké veřejnosti v oblasti ochrany a udržitelnosti přírody, poznávání potravinových zdrojů atd. Tyto aktivity jsou určovány rámcovými a školními vzdělávacími programy vymezenými zákonem č. 561/2004 Sb., školský zákon. Na tyto aktivity také úzce navazuje program Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta (EVVO), kterým se řídí dle zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, § 13, jež uplatňují nejrůznější nestátní neziskové organizace, a který je v gesci Ministerstva životního prostředí.

Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR) – je pro koncept sociálního zemědělství významné z toho důvodu, že koordinuje a vyjednává podmínky pro jednotlivé programy tzv. Společného strategického rámce (SSR), který vytváří jednotlivé programy podpory řízené příslušnými ministerstvy pro programové období 2014 – 2020. Jedná se především o programy Evropského fondu pro regionální rozvoj, Evropského sociálního fondu, Fondu soudržnosti a Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova.

Ostatní pravidla a zákonné normy upravující fungování nestátních neziskových organizací a spolkové činnosti působící na venkově a v příměstských oblastech náleží pravidla, která obsahuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích, zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech.

⁶Které jsou dále podrobněji upraveny ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Parametry sociálního zemědělství

Parametry pro sociální zemědělství v praxi uvádíme pro snazší rozlišení toho, co lze považovat za sociální zemědělství a co za jeho doprovodné činnosti ve smyslu zemědělských činností a činností na zemědělství přímo navázaných, při stálé úvaze trojího členění cílů sociálního zemědělství.

Základní parametry

- Vždy musí být uskutečňována zemědělská činnost, tedy pěstování rostlin a chov zvířat a s nimi spojené činnosti, od přípravy půdy až po faremní zpracování zemědělské produkce.
- Výběr vhodné cílové skupiny, pro kterou se najde smysluplné uplatnění v rámci jednotlivých zemědělských činností a pro kterou je toto prostředí vhodné. Všechny cílové skupiny osob sociálního zaměstnávání nemusí být vhodné pro práci v zemědělské oblasti, nemusí disponovat alespoň základními osobnostními, tělesnými nebo i profesními předpoklady. Například se jedná o vztah ke zvířatům, schopnost trávit čas v přírodě, tělesné postižení či jiné zdravotní dispozice apod.
- Dodržování platných právních norem a dalších pravidel při všech činnostech, což je nutným předpokladem i parametrem pro vzájemnou spolupráci. Musí být splněny otázky bezpečnosti práce, dodržovány standardy kvality práce a zajištěna všechna ostatní základní lidská práva a svobody zúčastněných osob.
- Účelné využívání všech finančních podpor, které aktéři mohou čerpat při zavádění a realizaci konkrétních činností v rámci konceptu sociálního zemědělství do praxe.

Parametry pro zaměstnávání

- Vytváření odpovídajícího zázemí pro potřeby cílové skupiny – v tomto ohledu jde především o vymezení vhodných činností, které vyhovují osobnostním, tělesným a pracovním schopnostem osob z vybrané cílové skupiny. Nedílnou součástí je i příprava vhodných pracovních podmínek a pracovních pomůcek/nářadí/techniky, které jsou používány.
- Spolupráce s odbornými pracovníky zejména pro toho zemědělce, který nedisponuje odbornými znalostmi nutnými pro práci s danou cílovou skupinou.

Parametry pro péči a přípravu na zaměstnání

- Jasně stanovit, co bude předmětem případné spolupráce ze zemědělcem (např. na základě smlouvy) a jasně vymežit okruh poskytovaných služeb (např. poradenství, asistence na pracovišti, sociální rehabilitace, aktivizace apod.)

- V průběhu všech činností dodržovat standardy kvality péče sociálních služeb (pokud jde o registrovanou sociální službu), které v mnohých případech mohou vést k předcházení konfliktních a nezákonných situací (např. v oblasti dodržování lidských práv), nebo pro vhodný průběh spolupráce na podkladě individuálního plánování pro dané osoby.
- Ve spolupráci se zemědělcem jasně vymezit placenou a neplacenou práci, přičemž toto vymezení není v praxi jednoduše rozeznatelné. Toto platí především v oblasti postupné integrace do zaměstnání osob z cílové skupiny, které může předcházet např. sociální rehabilitace nebo tréninkové programy.

Parametry pro vzdělávání a ostatní činnosti

- Jasně stanovit obsah vykonávaných vzdělávacích a ostatních činností, které jsou často součástí stanov organizované občanské společnosti (NNO). Podobně pokud jde o vzdělávací programy, je jejich obsah stanoven v akreditaci či rámcovém, popř. školním vzdělávacím programem. Tato pravidla rovněž vymezují pravidla projektů ESIF, v rámci kterých mohou být aktivity realizovány.
- Jasně vymezit cílové skupiny aktivit, místo realizace aktivit a stanovit další pravidla, která se během těchto aktivit dodržují v zájmu neohrožení zdraví.
- Mnoho sociálně zemědělských aktivit, které nespádají mezi parametry pro zaměstnávání a pro péči a přípravu na zaměstnání se děje na základě neformálních vztahů, v rámci multifunkčního přístupu k zemědělství a jejich snahou je rozvíjet místní komunitu, popřípadě region. Parametry jsou pak voleny v závislosti na potřebách a situacích a je obtížné je přesně a konkrétně vydefinovat.

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
EHSV	Evropský hospodářský a sociální výbor
ESIF	Evropské strukturální a investiční fondy
EVVO	Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta
IFSW	International Federation of Social Workers
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MZe	Ministerstvo zemědělství
NNO	Nestátní nezisková organizace
PRV	Program rozvoje venkova
SSR	Společný strategický rámec

Seznam zákonných norem

- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí
- Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech
- Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti
- Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů
- Zákon č. 252/1997 Sb., o zemědělství

Sociální zemědělství – představení konceptu

Dokument zpracovaný v rámci Pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství.

Kolektiv autorů:

Mgr. Tomáš Chovanec¹

Mgr. Eliška Hudcová²

doc. Ing. Jan Moudrý, Ph.D.³

¹ Centrum pro komunitní práci jižní Čechy, Dvořákova 21, 370 03 České Budějovice

² AREA viva, z.s., Valeč č.p.7, 364 55

³ Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, Katedra agroekosystémů, Studentská 13, 370 05 České Budějovice

Vydání: první

Vydal: Ministerstvo zemědělství

Rok vydání: 2015

Počet stran: 18

© Chovanec, Hudcová, Moudrý, 2015

Rukopis neprošel redakční úpravou, za odbornou náplň zodpovídají autoři.

ISBN 978-80-7434-213-4

MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ